

Володимир Дідушицький — передвісник природничої музеології (до 190-річчя від дня народження)

Ю. М. Чернобай

Державний природознавчий музей НАН України (Львів)

Vladimir Dzieduszycki as Forerunner of Natural Museology (to 190th birthday). — **Chernobay, Yu.** — V. Dzieduszycki's (1825–1899) activities in the creation of the first in Galician region Natural History Museum was based on the traditions of European museums, university natural cabinets and private collections. He was guided by the Cartesian model of relationship between human and nature, but in practice laid the foundations of the system and the network communication of the museum space with the social space. V. Dzieduszycki's postulates can be described by categories of the theory of chronotope in the present system of the museum dialogue "subject — object (subject)".

Усе своє життя Володимир Дідушицький (1825–1899) був новатором: заснував перший у регіоні природничий музей, експериментував з виставковими проектами світового рівня, брав участь у заснуванні кількох навчальних закладів, був куратором нового Промислово-художнього музею, мріяв створити Музей Людини тощо. А крім того, отримував видатні результати у продукції льону, тютюну, тутового шовкопряду, розробляв захисне зонування власних лісових угідь, заснував і очолив Галицьке мисливське товариство, заснував перший у Східній Європі лісовий резерват та багато чого вагомого і спрямованого на майбутнє запровадила ця, зовні дуже спокійна і розважлива людина.

Початком традиції Природничого музею у Львові можна вважати 1832 рік, коли родинні колекції подружжя Юзефа і Пауліни Дідушицьких поповнилися приватними гербарними збірками професорів Ф. Гербіха, Г. Лобажевського, А. Ремана та ін. Найстаріші гербарні взірці датовані 1807 р. за підписом проф. Е. Віттмана.

Першим вчителем В. Дідушицького був відомий вже на той час географ і етнограф, літератор і громадський діяч, славнозвісний Вінценти Поль. Саме В. Поль заклав до юної свідомості Володимира розуміння цілісного поєднання усіх складових природничого устрою, охоплюючи й людину, з її натуральним способом існування. У 1836 р. у родовій збірці з'явилися геологічні колекції з Татр і Західних Карпат, зібрані професором Л. Цейшнером на замовлення Дідушицького-батька.

Вже ставши відомим орнітологом, В. Дідушицький дійшов висновку щодо потреби охорони популяції орлана-білохвоста в Галичині не інакше, як через збереження місць його гніздування. Такими були липово-букові деревостани з перестиглими (понад 150 років) деревами у верхів'ях Західного Бугу, придатними для гніздування цього рідкісного птаха. Так з'явилася концепція створення першого у Східній Європі лісового резервату «Пам'ятка Пеняцька» (1886 р.), цілі якого майже повністю збігаються з сучасними «Пташиною директивою» та «Директивою оселищ» ЄС.

За сучасним лексиконом, проекти Дідушицького свідчать, що дедуктивне охоплення проблематики біорізноманіття полягає в пізнанні онтологічних принципів цієї галузі природознавства, як і в загальному знайомстві з царством живих організмів у його розподілі по природних групах. Проте не можна досягнути поняття про природознавство, не вникаючи в саму сутність його діяльності, без спирання на глибокі знання систематики й таксономії всіх досі відомих організмівих і надорганізмівих систем.

Природнича музеологія уможливіло дедуктивний підхід до пізнання сутності життєвих явищ, дозволяє зорієнтуватися і розібратися серед їх нескінченного різноманіття. Присутній в музейному просторі екологічний імператив створює можливість і навіть потребу порівнювати життєві критерії організмів, різних за систематичним чи ценотичним положенням. Відомо, що між життєвими критеріями різних форм і груп організмів є певна подібність. І питання як далеко сягає ця подібність, становить неосяжну царину методологічного та прикладного опрацювання.

Палкий послідовник переконань В. Дідушицького щодо впливу природного довкілля на розвиток особистості, професор Ян Г. Павліковський, надаючи дикій природі ініціального значення у духовному розвитку людини, стверджував, що «...натура є тою цілющою купеллю, котра відновлює вичерпані сили у людському світі, — є затишним притулком, де є душа, прихисток від галасу й метушні щоденних обов'язків, постає вічна-віч сама перед собою і приходиться до рефлексії над собою — є місцем міри і ваги, місцем безпристрасного суду, місцем споглядання на відстані під кутом зору вічності, вона врешті є місцем злету вільної думки, власної, вихідної, а не карликуватої та зморшкуватої після роздумів та фатальних обставин».

Повертаючись до природничої музеології, як гносеологічного віддзеркалення цілісного сполучення природи і людини, можна дійти висновку, що успіх прийнятих В. Дідушицьким управлінських рішень щодо музею спирається на гармонійне поєднання глибоких традицій колекціонування з повагою до вихідної природи, емпіричного пізнання цілісної суті об'єктів природи. Використовуючи свій багатий досвід і сімейні традиції колекціонування, В. Дідушицький підняв музеєзнавство до рівня наукової діяльності.

Майже за століття до появи глобальної концепції збереження біорізноманіття фундатор сформулював засадничу вимогу щодо вивчення ви-

дового багатства регіону як інструмента пізнання природи цілого світу. Цю тему він не раз згадував у різних дописах, зокрема, в одному з останніх прижиттєвих видань музейного путівника, є його звернення до майбутніх поколінь під гаслом «*Моїм улюбленим внукам і усій нашій молоді*», де, узагальнюючи цілі своєї тривалої діяльності, він писав: «...аби пізнання природних багатств нашої землі, продуктів праці та здібностей нашого народу, та схованих у землі по наших прабатьках древніх пам'яток, навертало любов до цієї Землі і цього народу, як і до праці над подальшим дослідженням того надбання від предків наших».

Від початку XXI ст., коли музей пережив не тільки соціальну, а й будівельну реконструкцію, відбулася докорінна реформа методології музейної справи. Насамперед, робота з фондovими колекціями на основі інноваційних засобів інформаційно-комп'ютерного опрацювання набула характеру наукового дослідження, концепція експозиційної репрезентації природничої проблематики побудована на засадах мережевої організації тематичних блоків та можливості користування музейним ресурсом в інтерактивному режимі. Тим самим музей підтвердив об'єктивну закономірність зв'язку світоглядних конструкцій зі змінами в функціональній організації людської спільноти, що також відповідає комунікаційним засадам *теорії хронотопу* (теорії взаємодії інтелекту та інформації в режимі діалогу, за М. М. Бахтіним. Структура експозиції музею містить ознаки історичного розвитку явища взаємодії відвідувача та експозиції (тобто діалогу).

Основними етапами цього процесу є ініціальне формування колекцій, системаційна репрезентація та ієрархічне розміщення за картезіанськими критеріями XIX ст., підпорядкування експозиції еволюційному детермінізмові та певним ідеологічним прихильностям у XX ст. та запровадження принципів мережевого управління і логістичного використання інформаційних ресурсів через інноваційні механізми залучення музейної аудиторії до діалогу — у XXI ст.

Методологія хронотопу проглядається у проектах В. Дідушицького на рівні світоглядних позицій натураліста. Виникнення хронотопів у наступному періоді спричинене неухильним дотриманням закладених традицій регіоналізму і соціального призначення музейної інституції. Новітній період діяльності музею відзначається свідомим дотриманням системних засад у керуванні музейним простором та найповнішим використанням додаткових пізнавальних можливостей, які створює теорія хронотопу.